

Jolanta B. Kucharska
Politechnika Warszawska
Biblioteka Główna

Wilno barokowe Jana Bułhaka, czyli rzecz o spodobach datowania jego fotografii

Wydawnictwo znanego litewskiego wydawcy E. Karpavičiusa opublikowało w 2003 roku album przygotowany przez wileńską badaczkę fotografii Margaritę Matulytę *Jan Bułhak. Vilnius Baroque. Ninety architectural photographs from 1912 to 1916*. Ponieważ autorka zwracała się do mnie o konsultację, co podkreślono we wstępie do publikacji, zostałam zobligowana do przygotowania informacji, że do recenzji otrzymałam jedynie artykuł poświęcony Bułhakowi oraz kalendarium życia artysty¹. Nie znałam wcześniej części ilustracyjnej, stąd nie mogłam odnieść się do opisu i datowania fotografii.

Autorka w podpisach do ilustracji uwzględniła tytuł znajdujący się na odwrocie zdjęć. Zasugerowała, że wszystkie 90 fotografii zamieszczonych w albumie powstało pomiędzy 1912 a 1916 rokiem, wówczas gdy Bułhak – z inicjatywy wybitnego malarza Ferdynanda Ruszczyca – dokumentował zabytki miasta na zlecenie zarządu Wilna, mimo iż do reprodukcji wykorzystała odbitki pochodzące z lat 1912–1939. Przypuszczam, że znaczna część z nich – w oryginale bromowych – zostało do druku przekształcone komputerowo na sepiowe. Pracownia artysty² po 1930 roku tylko nieliczne fotografie wykonywała w sepii. Nie wszystkie negatywy zamieszczone przez M. Matulytę powstały przed 1916 rokiem.

Jak już wielokrotnie zaznaczałam w swoich publikacjach, datowanie zdjęć wileńskiego mistrza nie jest sprawą prostą. Bułhak umieszczał na odbitce datę realizacji pozytywu, nierzadko z negatywu wykonanego kilkadziesiąt lat wcze-

¹ W tym przypadku autorka nie uwzględniła uwagi odnośnie daty urodzenia Bułhaka 6/18 października 1876 r. (nieprawidłowa 6/19), posłużyła się bowiem przelicznikiem kalendarza juliańskiego dla gregoriańskiego dla XX, a nie XIX w.

² Odbitki wykonywali w pracowni zatrudnieni przez Bułhaka pracownicy techniczni.

śniej³. W jednym przypadku – prac dokumentujących restaurację kościoła w Stołpach (Nowogródzkie) – na odbitkach umieszczał pieczęć z datą „1937”, gdy tymczasem fotografie powstały na zamówienie konserwatora wileńskiego w roku następnym⁴.

Fotografia nr 1 (*Kościół Wilna*) znana pod tytułem *Wilno. 7 kościołów* lub *Wilno. 7 kościołów we mgle* (artysta nie uwzględnił w tytule ósmej świątyni Serca Jezusowego – wznoszonej na Pohulace od 1913 roku według projektu wybitnego architekta wileńskiego Antoniego Wiwulskiego). Wykonana została prawdopodobnie na początku drugiej połowy lat 20., wystawiona m.in. na salonie w Barney w Anglii w marcu lub kwietniu 1928 r. Wysokość murów kościoła na Pohulance także wskazuje na tę datę.

Fotografia nr 5, przedstawiająca fragment południowej elewacji katedry wileńskiej z kaplicą św. Kazimierza, niezwykle ostra, odbiega charakterem od miękkich odbitek Bułhaka sprzed 1920 r.⁵ Na reprodukowanej odbitce z końca lat 30. nie ma śladu po suchej pieczęci Bułhaka, co w przypadku zdjęć artysty z tego okresu należy do rzadkości. Fotografia ta jest zapewne pracą wybitnego warszawskiego fotografa Henryka Poddębskiego, który w latach dwudziestych fotografował Wilno. Oryginalna bromowa przedwojenna odbitka przypisywana Poddębskiemu znajduje się w zbiorach Instytutu Sztuki PAN w Warszawie⁶. Niestety, wileńskiemu mistrzowi zdarzało się reprodukować prace innych autorów, ewentualnie opracowywać i sygnować je własnym nazwiskiem. Podobnie postąpił z fotografią Murowanki z Tuhanowicz Karola Karpowicza⁷ oraz kościoła w Ostaszynie Bolesława Ignacego Danieyki⁸. Na zreprodukowanych zdjęciach Czechowicza w cyklu „Stare Wilno” umieszczał własną pieczęć. W zbiorze Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej zachowało się kilka

³ Fotografia przedstawiająca fasadę dworu Karpowiczów w Czombrowie, datowana „1937”, w rzeczywistości wykonana została przed sierpniem 1908 r.

⁴ Oryginalne odbitki dokumentacyjne Bułhaka w dawnym zbiorze konserwatora wileńskiego (Zbiór Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie) w Centralnym Archiwum Państwowym w Wilnie sygn. 1135, poz. 642 Stołpce.

⁵ Autorka wykorzystała odbitkę z ok. 1939 r.

⁶ Jest naklejona na karton, bez podania nazwiska autora. W zbiorach córki artysty Krystyny Kukieły ta odbitka nie zachowała się.

⁷ Oryginalne odbitki w posiadaniu rodziny Karpowiczów. Por. Kucharska J.B. *Dwór w Czombrowie i związani z nim artyści*, [w:] *Wychowanie artystyczne VIII. Materiały V Symposium Dydaktyki Fotografii Fotografia w kształceniu wyobraźni II. Częstochowa 25–26 września 1997*, Częstochowa 1998, s. 21–32, il. 5 i 6.

⁸ Fotograf z Korośny pod Nowogródkiem zapewne należał do pierwszych nauczycieli Bułhaka. Współpracowali w Towarzystwie Straży Kresowej. Bułhak, organizując wystawę fotografii w Nowogródku w listopadzie 1927 roku pokazał m.in. 150 zdjęć Danieyki z okolic Nowogródka. Oryginał fotografii z Ostaszyna sygnowany przez Danieykę znajduje się w Muzeum w Międzyrzeczu.

oryginalnych przedwojennych odbitek krakowskich (sepia, sucha pieczęć Bułhaka), które są zapewne reprodukcjami prac Ignacego Kriegera lub innych fotografów krakowskich⁹.

Fotografia nr 7 *Ołtarz w kaplicy św. Kazimierza w katedrze wileńskiej* pochodzi zapewne z liczącej kilkadziesiąt prac serii dokumentacyjnej powstałej po konserwacji kaplicy w 1938 roku.

Fotografie nr 13 (*Detal ołtarza głównego w kościele św. Teresy*) i nr 14 (*Detal wnętrza kościoła św. Teresy*) powstały na przełomie lat 1929 i 1930 r. na zlecenie konserwatora wileńskiego dra Stanisława Lorentza jako dokumentacja stanu wnętrza i wyposażenia kościoła św. Teresy po zakończeniu prac konserwatorskich. Kilkadziesiąt fotografii z dokumentacji konserwatorskiej kościoła zachowało się w tzw. „Zbiorze Kłosa” (Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie) w Centralnym Archiwum Państwowym w Wilnie, zaś oryginalne negatywy pochodzące z zakładu Bułhaka – w Instytucie Sztuki PAN w Warszawie (negatywy ze zbioru konserwatora wileńskiego i nowogródzkiego).

Fotografia 17 (*Wnętrze kościoła św. Kazimierza*) mogła powstać najwcześniej w połowie lat dwudziestych, ponieważ od 1867 do września 1915 roku dawny kościół pojezuicki pełnił funkcję był soboru prawosławnego – z ikonostasem i cerkiewnym wystrojem wnętrza z 2 połowy XIX wieku. Świątynia została rekuncyliowana po zakończeniu działań wojennych ale dopiero w 1925 roku przywrócono jej dawne funkcje sakralne i częściowo – pierwotny wygląd.

Fotografia nr 41 (*Kościół Pana Jezusa na Antokulu*) przedstawiająca siedemnastowieczną świątynię potrynitańską nie mogła powstać przed 1929 r., kiedy to na zlecenie pierwszego konserwatora wileńskiego Jerzego Remera zmieniono cerkiewne „cebule” na wieżyczkach dawnego soboru na hełmy stożkowe.

Fotografię nr 57 (*Widok Wilna*) datuje widoczna z lewej strony fasada kościoła pojezuickiego p.w. św. Ignacego przebudowana (rebarokizowana) w latach 1926-29 wg proj. architekta wileńsko – warszawskiego Pawła Wędziągolskiego (od 1869 roku do I wojny kasyno rosyjskie).

⁹ Fotografie odnalezione kilka dni temu, jeszcze nie opracowane.

Fotografia nr 86 (*Kościół św. Rafała Archaniola z Góry Trzykrzyskiej*) nie mogła powstać przed połową lat 20. ze względów technicznych: dopiero wówczas artysta używał obiektywu, który powodował utratę ostrości na brzegach kadru (liczne przykłady zdjęć dokumentacji zabytków wykonywanych podczas objazdu powiatu brasławskiego w 1929 i 1930 roku).

Przy datowaniu wileńskich fotografii Jana Bułhaka niezbędna jest nie tylko znajomość jego działalności na polu fotografii artystycznej i dokumentacyjnej ale także prac konserwatorskich prowadzonych w mieście przez kolejnych konserwatorów.¹⁰

¹⁰ Por.: Kucharska Jolanta B. *Pałac, dwór i zaścianek na fotografiach w zbiorze konserwatora wileńsko-nowogrodzkiego*, [w:] *Dwór polski. Zjawisko historyczne i kulturowe. Materiały VI Seminarium...*, Kielce 2002, s. 513–520.